

ODEZVA VÁLEK MARIE TEREZIE S FRIEDRICHEM II. NA DROBNÝCH VÝTVARNÝCH PAMÁTKÁCH NA PARDUBICKU A CHRUDIMSKU

Jaroslav TEPLÝ

Války a revoluce a jim blízké války občanské jsou milníky dějin. Nejenom že jsou registrovány dějepisectvím, ale zanechávají více či méně hluboké stopy v životech lidí, a proto je také zanechávají v tradicích, jejichž působení si někdy ani neuvědomujeme. Tak ku příkladu válečné kampaně husitství a třicetileté války daly, zejména v Čechách, jméno některému pravěkému či raně středověkému fortifikačnímu objektu, byť toto „jméno“, tyto „Žižkovy“ nebo „švédské“ šance, nemívají ani s patnáctým ani se sedmnáctým stoletím obvykle nic společného, pocházejíce někdy z dob mnohem starších.

Také války Marie Terezie, války o dědictví rakouské (1740–1748), válka sedmiletá (1756–1763) a válka o dědictví bavorské (1778–1779), ve skutečnosti války o celistvost a nerozdělení zemí české Koruny, zanechaly alespoň v některých regionech v české krajině stopy více či méně dobře čitelné. Tentokráte nikoliv ve jménech „šancí“, nýbrž (jak uvidíme) jednak v tradici, jednak (přiměřeně své době) ve drobných výtvarných dílech.

Těmito drobnými výtvarnými díly jsou jednak datované sochy sv. Jana Nepomuckého, jednak kříže (vše to souhrnně nadále solitery); artefakty někdy s textem, jehož obsah nějak (někdy jenom v datu) souvisí s tereziánskými válkami.

Jazyk a forma textů buď dává najevo že k anonymnímu autorovi sluší substantivum „lid“, nebo jest to latina, jejíž úroveň a stylisace textu ukazují nejspíše na osobu duchovní, patrně na správce domácí farnosti. Některé z těchto soliter spokojují se ovšem s pouhým datem, ale protože se toto datum vztahuje k válečným letům, přiřazujeme sem také tyto solitery, byť jsou bez textu. Leč zda tato pouhá data z tereziánských válek zrcadlí lidské tragedie, nebo naopak lidské štěstí, jak už to v dějinném bádání bývá časté, prostě nevíme.

K těmto výslovně výtvarným dílům jsou dva objekty přidány. Jedním je relikv v terénu dochovaného polního opevnění, druhým je dřevěným křížem bez nápisu označené vojenské pohřebiště, žijící pouze v živé tradici. O dalším vojenském pohřebišti svědčí rovněž tradice, ale také krucifix s datem a textem o padlých. Navíc k šarvátkám v tomto prostoru mluví další kříž s nápisem, ovšem ale novějším.

Co je cílem předložené studie? Základní složkou cíle této studie je upozornění na tato drobná výtvarná díla, jakož i na další souvislosti. Patří jak do vlastivědného obrazu regionu, tak do dějinného pohledu, a v podstatě je (zejména v širším kontextu) literatura až dosud mýjela. Druhou složkou cíle této studie je podrobnější předvedení jak místa, tak podoby a případných sdělení na řečených soliterách. Spolu s tradicemi jest to vstup do oblasti povahy převážně kulturně historické.

Ke zkoumání a tudíž také k presentaci zvolili jsme okruh územně poměrně malý, zaujímavý pouze neveliké části Pardubicka a Chrudimska, okruh, v němž ale s přihlédnutím k akcím let 1740–1779 vzhledem k jeho rozsahu je počet těchto soliter poměrně značný. Nalezli jsme jich bezmála dvacet.

Pro cíl předložené studie je tudíž prioritní především existence těchto soliter. Naproti tomu obsahová stránka textů, jejich epigrafika a paleografie, jakož i problematika umělecko-historická, musí prozatím být až v rovině druhé, a budou věcí dalšího zájmu. Poznamejme snad, že omezení se na jeden nevelký územní okruh bylo především dáno možným rozsahem studie.

Jaké jsou prameny předložené studie? Pramenem bezpochyby základním jsou samy zkoumané solitery. Soudobé či spíše časově blízké záznamy ale přímým zdrojem ke zkoumaným soliterám nebyly. Území tvořené popisovanými soliterami je nevelké. Jeho pomyslné ohraničení jde od Ždánic a Bohdanče přes Komárov a Horní Ředice k Ostřetínu, odtud ke Hrochovu Týnci, přes Tři Bubny ke Škrovádu (se zmínkou o Včelákovu), a odtud ke Chrudimí a do Pardubic.

Tímto územím šly (a stále jdou) strategicky důležité komunikace, především tahy Vysoké Mýto-Hradec Králové a Vysoké Mýto-Chrudim-Čáslav. Důležitým místem tereziánských válek byly Pardubice, tehdy ještě pevnost, sice již nikoliv moderní, zato ale na přechodu přes Labe, a tudíž s operačně a strategicky nepominutelnou polohou. Proto také ta pozornost věnovaná jim pruským králem.

Tento Friedrich II., zvaný také Veliký, měl sice pověst filosofa, a dokonce byl autorem spisu *Antimachiavelli*. Teoreticky byl tudíž učiněným mírotvorem, leč v politické a válečné praxi byl vyloženým machivistou. Jeho cíle co do územních úchvatů byly mnohem širší než jenom Slezská

vévodství a Kladsko, protože ke pruskému státu chtěl připojit také Hradecko a Boleslavsko s předmostími Pardubickem a Kolínkem.

Jak začínaly tyto události? Karel VI., císař Svaté říše římské, král uherský, český a arcivévoda rakouský etc., zemřel 20. října roku 1740. Na základě pragmatické sankce byla dědičkou jeho dcera, arcivévodkyně Marie Terezie. Ale již osmý den po smrti Karla VI. rozvíjel král Friedrich II. přede dvěma svými důvěrníky úmysl, že (s porušením mezinárodní smlouvy zvané pragmatická sankce) z dědictví arcivévodkyně Marie Terezie získá Slezsko. Úmysl naplnil, protože 16. prosince 1740 v čele svých vojáků překročil hranici Dolního Slezska, jedné ze zemí patřících do svazku zemí Koruny české.

Den poté, 17. prosince 1740, nabízel ve Vídni jménem svého krále pruský dvorní maršálek Gotter arcivévodkyni Marii Terezii ochranu před nepřáteli. Za vysokou cenu ovšem, za uznání anexe Slezska, a pouze jaksi mimochodem při tom také zmínil, že pruské vojsko toto Dolní Slezsko začalo již v předchozím dni obsazovat. Není divu, že Marie Terezie nabídku rozhořčeně odmítla s tím, že ač postavena před *fait accompli*, bude Slezsko bránit stůj co stůj.

V první a ve druhé slezské válce (1740–1742 a 1744–1745) vedl Friedrich II. válečné akce (znamená to přesuny a rozložení vojsk, případně menší střetnutí a bitvy) tak, aby odpovídaly jeho zámyslu, totiž že ke Pruskému království připojí Dolní a Horní Slezsko, z Čech pak navíc ještě Kladsko, Hradecko, Boleslavsko, Pardubicko a Kolínsko. Zcela dle úsloví „s jídlem roste chuť“. Proto také v této fázi obou dvou válek velká část válečných akcí odehrávala se v severovýchodních a případně ve středních Čechách. Zde jest první část původu našich solitér

Sedmiletá válka (1756–1763) byla poněkud jiná. V těch prvních válkách (to jest po roce 1740) bylo pro Prusko, Bavorsko a Sasko za účasti velmocenských aktérů Francie a Británie na pořadu dne přání, dělit se o dědictví po Karlu VI., to jest dělit se o země České koruny a o Rakousy, a navíc disponovat s korunou Svaté říše římské.

Ani po roce 1756 nebylo možno vést válku bez dvou hlavních aktérů, bez Francie a Británie, ale pro tyto dva státy nyní na pořadu dne bylo především jejich velmocenské postavení a přerozdělení držby kolonií. Konflikt původně evropsko-dynastický tudíž přerostl v konflikt světový.

Jeho začátek se ale ze schematu let 1740–1748 zcela vymyká, protože hned v roce 1757 Friedrich II. utrpěl v bitvě u Kolína těžkou porážku, oslabivší jeho prestiž. Habsburská monarchie jeho porážku ovšem využít neuměla, což se naopak ze schematu válečného patnáctiletí nijak nevymyká. V následujícím roce 1758 zámyslem Friedricha II. byl pochod na Vídeň, ale zastavila jej pevnost Olomouc, a před sebou nadto měl jednotky Marie

Terezie stacionované mezi Olomoucí a Vídní. Výsledkem nezdařeného pokusu o Olomouc byl jeho ústup z Moravy, provedený pravda v pojetí zcela friedrichovském, to jest přes dosud relativně ušetřené regiony ve východních Čechách. Byť to nebyl ústup zcela bez boje, byl to ústup. A zde, na trase tohoto ústupového pochodu, jest druhá část původu některých našich solitér. Ostatek sedmileté války odehrával se již téměř mimo Moravu a Čechy, ovšem vítězství a vrácení Slezska Marii Terezii opět nepřinesl.

Epilogem první fáze boje Hohenzollernů a Habsburků o prvenství ve Svaté říši římské byl třetí prusko-rakouský válečný konflikt, válka o dědictví bavorské (1777–1779). Ve zkoumaném teritoriu hmotnou památku zanechal také, tentokráte nikoliv dílo kamenicko sochařské, nýbrž torso fortifikace.

V roce 1777 vymřela Maxmiliánem Josefem linie bavorských Wittelsbachů. Jejich dědic, falcko-zweibrückenský Wittelsbach Karel Theodor, byl ochoten toto bavorské dědictví výměnou za habsburské Nizozemí (v podstatě za dnešní Belgie) postoupit Habsburkům. Na základě toho Rakušané začali Bavorsko obsazovat, s čímž nesouhlas projevíli jednak tamní poddaní (jichž v tehdejších poměrech na souhlas či nesouhlas se nikdo ale neptal), jednak také potentáti některých suverénních států ve Svaté říši (z našeho pohledu v Německu). Zejména to byl Friedrich II., jehož Pruské království tehdy bylo de facto velmocí. Spojence získal král Friedrich v Sasku.

V červenci 1778 Friedrich II. vyhlásil Habsburkům válku. Prusové vstoupili do Náchodska, ale opevněnou linii Hradec Králové-Jaroměř-Jičín nepřekročili. Koncem října z Čech ustoupili, a složitá mezinárodní jednání posléze v roce 1779 vedla k míru, jímž ovšem Habsburská monarchie místo větší části Bavorska získala pouze Innskou čtvrť. Na Chrudimsku jsou památkou na tento konflikt pozůstatky rakouského opevněného tábora v poloze „U Tří bubnů“.

Nahlédnutím do následujícího soupisu popisovaných solitér zjistíme, že členit lze tyto solitéry do několika skupin. První skupina (čísla 4, 6, 7, 8, 9, 18) textem nápisu výrazně dává na jevo, že přímo souvisí s tereziánskými válkami. Druhá skupina to spíše zkratkovitě pouze naznačuje (čísla 11, 12, 17). Třetí skupina (čísla 5, 10, 16) souvisí s tereziánskými válkami především datem svého vzniku; sem s jistou mírou relativity patří také skupina třetí (čísla 1, 2, 3), u níž si nejsme jisti, zda popud ke vzniku (v tomto případě svatojánských soch) nebyl dán ještě před počátkem samého válečného konfliktu, a tudíž zda (tyto sochy) prioritně s konfliktem souvisí. Čtvrtou skupinu tvoří čtyři objekty (čísla 13, 14, 15, 19) povahy zcela jiné. Dva jsou na pohřebištích, třetí připomíná šarvátky, možná rovněž hroby. Posledním objektem je relikt polního opevnění z války o dědictví bavorské.

Popisované solitery

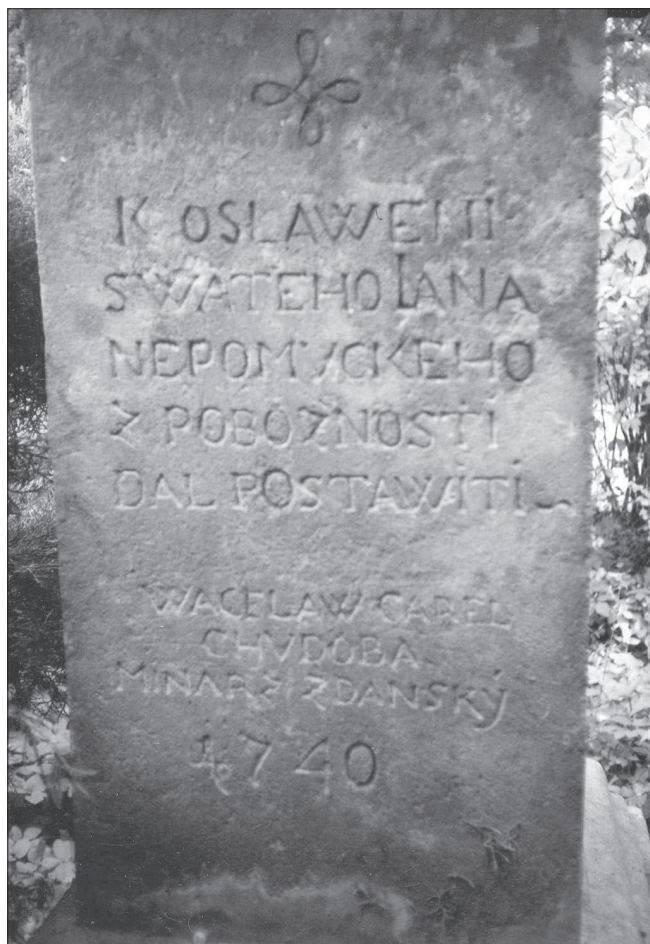
- 1) 1740 – Staré Ždánice, socha, sv. Jan Nepomucký, u plotu na zahradě na jižní straně silnice III/0373 Ždánice–žel. st. Stěblová. K tereziánským válkám přímý vztah mít nemusí.
- 2) 1740 – Včelákov, socha, sv. Jan Nepomucký, u kostela sv. Maří Magdaleny. K tereziánským válkám přímý vztah mít nemusí.
- 3) 1740 – Ostřetín, socha, sv. Jan Nepomucký, u jižní zdi kostela P.Marie Zvěstování. K tereziánským válkám přímý vztah mít nemusí.
- 4) 1742 – Komárov, socha, sv. Jan Nepomucký, u kostela sv. Mikuláše.
- 5) 1744 – Platěnice, socha, sv. Jan Nepomucký, v zahradě u bývalého mlýna.
- 6) 1746 – Dašice, socha, sv. Jan Nepomucký, u bývalého mlýna u silnice II/322.
- 7) 1747 – Pardubice, socha, sv. Jan Nepomucký, na Bělobranském náměstí.
- 8) 1747 – Pardubice, socha, sv. Jan Nepomucký, u kostela sv. Jana Křtitele.
- 9) 1747 – Bohdaneč, socha, sv. Jan Nepomucký, na severozápadním okraji obce u silnice I/36.
- 10) 1753 – Sezemice, socha, sv. Jan Nepomucký, na Husově náměstí.
- 11) 1756 – Medlešice, kříž, u jižního okraje obce u silnice II/324.
- 12) 1757 – Chrudim, kříž, na jižním okraji obce u přejezdu železniční trati, na západním okraji silnice I/37.
- 13) 1758 – Ostřetín, kóta 283 m Chmelnice. Dřevěný kříž (ten nynější je novodobý, pod nápadným osamělým stromem), podle živé tradice hřbitov vojáků ze šarvátek 11.–12. července 1758. Jeden kilometr jižně od Ostřetína západně od silnice I/35.
- 14) 1758 – Ostřetín, silnice III/32270 Ostřetín-Litětiny. Kříž (nedatovaný) na barokním soklu, deska s (novodobým) nápisem na paměť padlých v šarvátkách v červenci roku 1758. Kříž je ve stromoví na jižní straně silnice tam, kde na severní straně silnice proti kříži odbočuje polní cesta; jest to asi 750 m od východního okraje Ostřetína.
- 15) 1758 – Silnice I/36 v úseku Sezemice-Holice. Na jižní straně této silnice je kříž, krucifix s ukřižovaným Spasitelem na kamenném soklu. Podle živé místní tradice, a podle nápisu na reversu soklu, jest tu pohřebiště vojáků ze šarvátky 12. července 1758. Orientace místa podle (z dálky viditelného) kostela sv. Václava v Horních Ředcích; od tohoto kostela 250 m jihojihozápadně ústí v pravoúhlé zatáčce do silnice I/36 polní cesta vedoucí od koty 264 m Hořánek. Krucifix je cca 8 m od silnice na tomto rozcestí.

16) 1759 – Škrovád, socha, sv. Jan Nepomucký, na okraji návsi nad řekou Chrudimkou.

17) 1762 – Chrudim, socha, sv. Jan Nepomucký, u kostela sv. Kateřiny u mostu přes Chrudimku.

18) 1763 – Krucifix s ukřižovaným Spasitelem. Jižní okraj Hrochova Týnce, rozcestí silnic I/350 na Trojovice a III/35821 na Honbice.

19) 1777–1778 – Orel, místní část Tři bubny, kóta 303 m. Samota a kostel sv. Jiří, relikv polního opevnění.

Staré Ždánice, socha sv. Jana Nepomuckého. Text na aversu soklu. Stav v roce 2001.

Jednotlivé solitéry

1) Staré Ždánice. Socha sv. Jana Nepomuckého, datovaná arabsko-číslicovým letopočtem na aversu soklu, rok 1740. Text na aversu soklu. Socha stojí v zahradě chatového domku u jižní strany silnice III/0373 Ždánice-žel. st. Stéblová. Za dnešního stavu (léto 2009) je socha zcela zakryta vysokým živým plotem, takže ze silnice ji nelze vidět; snímek nápisu byl pořízen počátkem října roku 2001. Nynější umístění sochy původní není, podle místního sdělení dříve měla stát u bývalého mlýna na břehu Opatovického kanálu. K tereziánským válkám socha přímý vztah mít nemusí, protože popud k jejímu vzniku může být starší než rok 1740, nicméně datování rokem 1740 vede k tomu, že sochu registrujeme.

Text:

K OSLAWENI
SWATEHO IANA
NEPOMVCKEHO
Z POBOZNOSTI
DAL POSTAWITI
WACELAW CAREL
MINARZ ZDANSKÝ
1740

Včelákov, socha sv. Jana Nepomuckého. Stav v roce 2004.

2) Včelákov. Socha sv. Jana Nepomuckého, datovaná chronogramem v textu, rok 1740; a arabsko-číslicovým letopočtem A. D. 1740 na reversu soklu. Text na aversu soklu.

Umístění sochy u kostela sv. Maří Magdaleny ve Včelákově vzhledem k její poloze u kostela může být původní. K tereziánským válkám socha přímý vztah mít nemusí, protože popud k jejímu vzniku může být dřívější než rok 1740, nicméně datování rokem 1740 vede k tomu, že sochu registrujeme.

Text:

S. Ioaness NepomVCene
In tVo PatroCInIo nos protege
et In fIne VItae nostrae
gratla DeI frVI eX pete.¹⁾

1) Svatý Jane Nepomucký / záštita tvoje ať nás / ochraňuje a v konci / života našeho / milosti boží se těšiti (nám) vyprošuj.

Ostřetín, socha sv. Jan Nepomuckého.

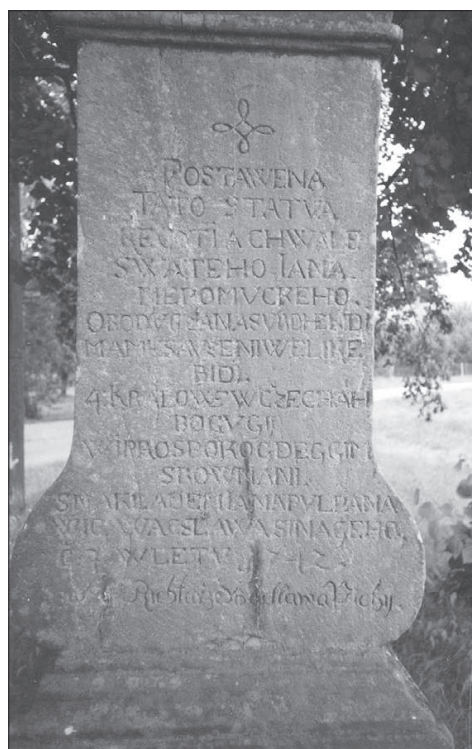
3) Ostřetín. Socha sv. Jana Nepomuckého, datovaná chronogramem v silně poškozeném a místy téměř nečitelném textu na aversu soklu, podle literatury rok 1740. K tereziánským válkám socha přímý vztah míti nemusí, protože popud k jejímu vzniku může být dřívější než rok 1740, nicméně datování rokem 1740 vede k tomu, že sochu registrujeme.

Socha stojí u jižní zdi pozdně barokního kostela Zvěstování P. Marie, její původní umístění to však není. Starý dřevěný kostel shořel za ústupu a potyček ustupujících Prusů s Rakušany v červenci roku 1758, následovalo provisorium, a to (nejspíše rovněž dřevěná) kaple, a teprve poté stávající kostel, dokončený v roce 1781. Na nynějším místě u jižní zdi kostela na snímku pořízeném před 1. srpnem roku 1914 socha není, stála tudíž jinde a nynější její umístění zřejmě není to původní.²⁾

2) ROSŮLEK, František K.: *Pardubicko-Holicko-Přeloučsko III*, s. 238.

Komárov, socha sv. Jana Nepomuckého.
Stav v roce 1996.

Komárov, socha sv. Jana Nepomuckého. Text na reversu soklu. Stav v roce 2001.

4) Komárov. Socha sv. Jana Nepomuckého, datovaná arabsko-číslicovým letopočtem v textu, rok 1742. Text, z celého souboru představených soliter patrně nejpůsobivější, je na aversu soklu. Umístění sochy u kostela sv. Mikuláše je nejspíše původní.

Text:

POSTAWENA

TATO STATVA

KE CSTI A CHWALE SWATEHO IANA

NEPOMUCKEHO.

ORODVG ZA NAS VBOHE LIDI

MAME SAVZENI WELIKE

BIDI

4:KRALOWE W CZECHACH

BOGUGIJ

WIR A POKOG DEG GIM

SROWNANI

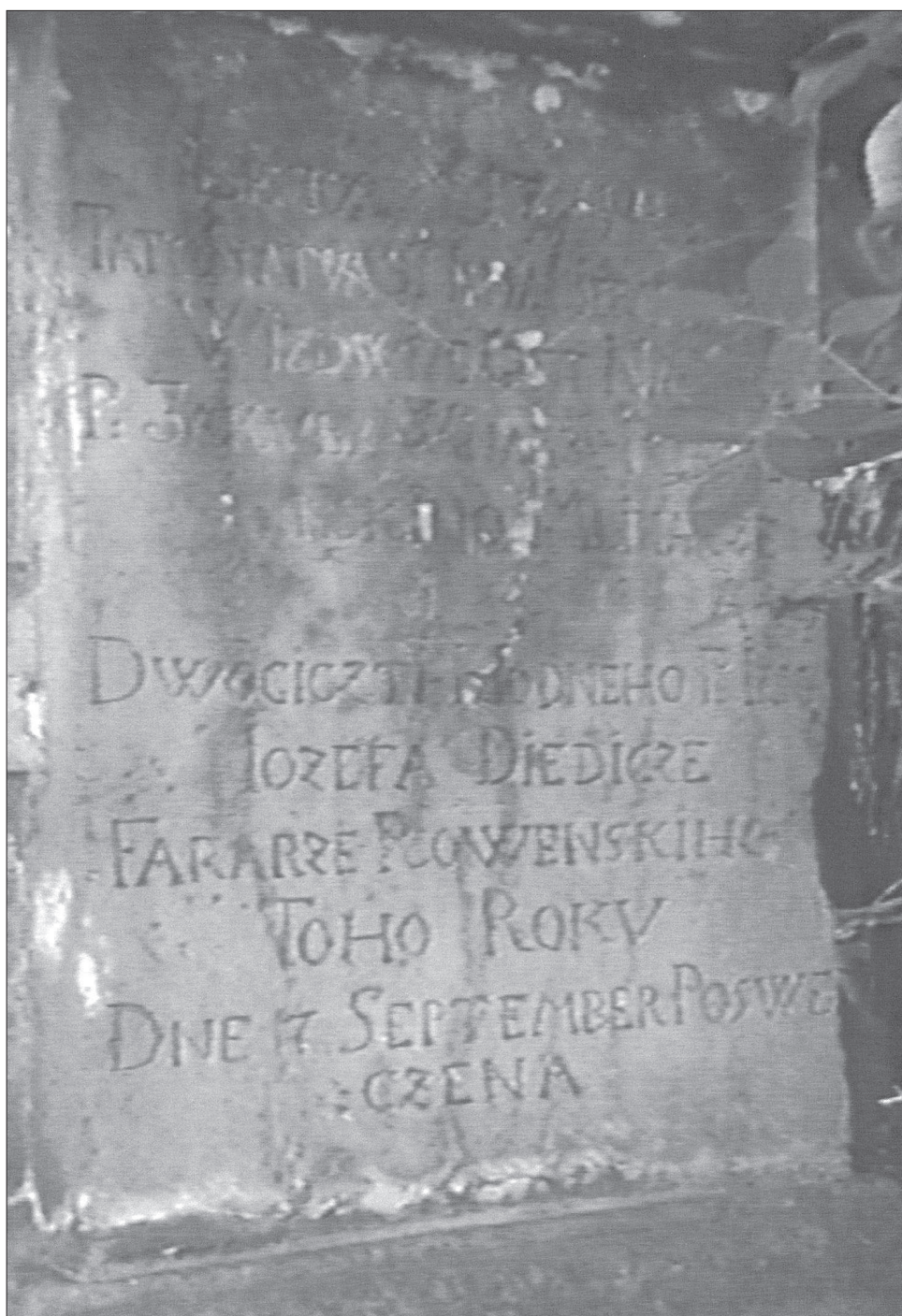
S NAKLADEM IANA PVLPANA

WIC WACSLAWA SINA GEHO

Č 7 W LETV 1742

A RICHTARZE WACSLAWA PICHY³⁾

3) Čtyři králové: Friedrich II., král pruský, Karel VII., král německý, Ludvík XV., král francouzský, Friedrich August, kurfiřt saský a král polský.

Platěnice, socha sv. Jana Nepomuckého. Text na reversu soklu.
Stav v roce 2009.

5) Platěnice. Socha sv. Jana Nepomuckého, datovaná arabsko-číslicovým letopočtem v textu, rok 1744. Text je na reversu, zkratky na boční straně soklu. Umístění sochy v zahradě bývalého mlýna na umělé vyvýštině blízko u mlýnského náhonu je asi původní. Zrakům kolemjdoucího, ba i toho, kdo již je na zahradě, je však socha takřka ukryta, protože stojí pod vysokou lipou, u jejíž paty roste hustý černý bez, zcela pohlcující mohutnou a vysokou sochu.

Text:

LETA 1744:

TATO STATVA SVATEHO JANA NEPOMUCKEHO

WIZDWIŽENA JEST NAKLADEM

P. JAKUBA WINARZE PLATENSKIHO MLINARZE AO D.

I

DWOGICZTI HODNEHO PANA

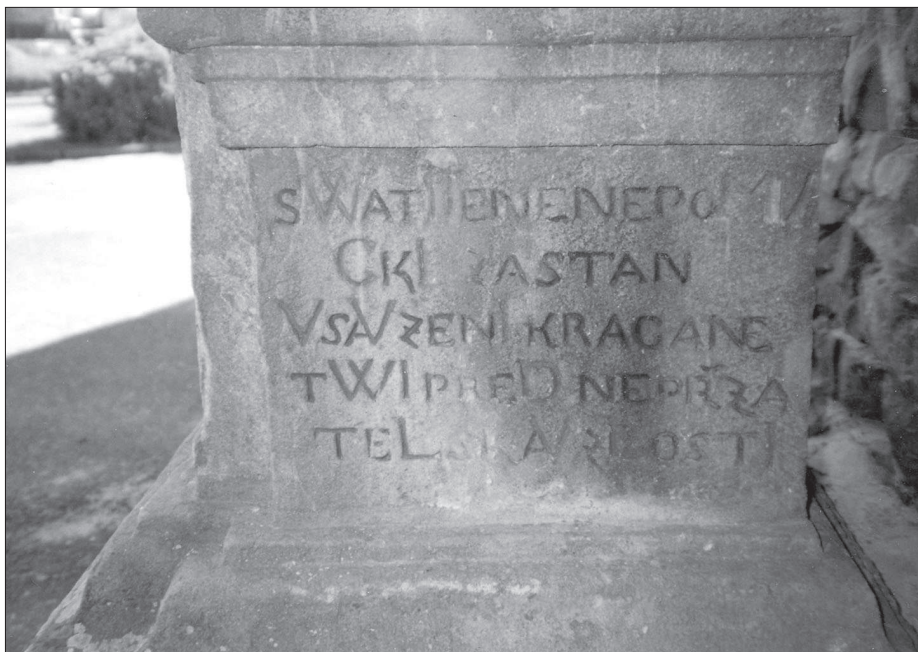
IOZEFA DIEDICZE

FARARZE ROWENSKIHO

TOHO ROKV

DNE 7. SEPTEMBER POSWE

CZENA.

Dašice, socha sv. Jana Nepomuckého. Text na jižní straně soklu.
 Stav v roce 2009.

Dašice, socha sv. Jana Nepomuckého. Text na severní straně soklu.
 Stav v roce 2009.

6) Dašice. Socha sv. Jana Nepomuckého u bývalého mlýna, datovaná chronogramem, a také arabsko-číslicovým letopočtem na aversu soklu, v obou případech udán rok 1746 Text, výpovědní hodnotou blízký textu z Komárova, je na bočních stranách soklu.

Socha stojí před bývalým mlýnem na východním okraji obce u silnice č. II/322, snad na původním místě. Podle číslicového letopočtu lze jako rok umístění předpokládat rok 1746.

Text:

S^WA^TI IENE NEPO^{MV}

C^KI ZASTAN

V^SVZENI KRAGANE

T^WI PRED NEPŘZA

TE^LSK^V Z^LOSTI

O S^WA^TI IENE Z NEPO

M^VK^V OBRAN

PODOZNI (= pobožný) C^TI^TE^LE

T^WI O^D HANBI

H^LV^KV

Dašice, socha sv. Jana Nepomuckého.
Stav roce 2001.

Pardubice, socha sv. Jana Nepomuckého, Bělobranské náměstí. Stav v roce 1997.

Pardubice, socha sv. Jana Nepomuckého, Bělobranské náměstí. Text na aversu soklu.
Stav v roce 1996.

7) Pardubice. Socha sv. Jana Nepomuckého, datovaná římsko-číslicovým letopočtem v textu, a to ke dni 20. října 1744 jako poškozená, ke dni 15. května 1747 po opravě znovu vztyčená, a posléze 27. dubna 1842 jako přenesená na nynější místo. Text na aversu soklu popisuje osudy sochy za válek o dědictví rakouské.

Poprvé připomíná se tato socha v roce 1719, tudíž je starší než tereziánsko-fredericiánské války. Na mapě 1 : 2880 stabilního katastru (1824–1843) je zakreslena na jižní straně (dnešního) Bělobranského náměstí u čísel 142/143 a 141. Její dnešní umístění téměř ve středu náměstí není tudíž původní a podle nápisu na reversu soklu sem byla přemístěna 27. dubna 1842. V textu na aversu soklu zmíněný Josef Střebský byl zprvu farářem v Osicích, poté v letech 1737–1753 byl děkanem v Pardubicích.⁴⁾

Text:

MDCCLXIV
XX OCT. TATO
STATVA SKRZ
PAD PRVSKEG
SKAZENA A
MDCCLXVII XVM
KVCZTIENI
POSTAWENA
ZADVS:AVCZ
PIOZE STRZ
ELSKEHODIE
KA.PARD:AP
FR WOLFA
AVRZED

Pardubice, socha sv. Jana Nepomuckého, Bělobranské náměstí.
Text na reversu soklu. Stav v roce 1999.

4) Josef Střebský: Josef Sakař, Dějiny Pardubic III/1 s. 73.

Pardubice, socha sv. Jana Nepomuckého, dnešní umístění před kostelem sv. Jana Křtitele. Stav v roce 1996.

Pardubice, socha sv. Jana Nepomuckého před kostelem sv. Jana Křtitele. Text na aversu soklu. Umístění a stav v roce 1999.

8) Pardubice. Socha sv. Jana Nepomuckého, datovaná chronogramem, rok 1747. Soudě podle textu na aversu soklu je také tato socha starší než tereziánsko-fredericiánské války. Její nynější umístění zdaleka není původní, protože nejstarší její místo bylo na Zeleném předměstí (to jest na dnešní třídě Míru) blíže k hostinci Veselka, a to před (pozdějším) číslem 68. (Když vešlo v devatenáctém století v obyčej ulicím a náměstím dávat jména vznešenější, a převážně s nádechem ideově-politickým, dostala tato hlavní ulice Zeleného předměstí jméno třída Královská, poté to byla třída Wilsonova, poté třída Na Zeleném, poté třída Stalinova, poté a dodnes třída Míru.) První změna místa této sochy patří do roku 1904, a sice od čísla 68 ve Královské třídě k jižní straně zvonice u kostela sv. Jan Křtitele. Nyní však stojí před kostelem sv. Jana Křtitele čelem do třídy Míru.

Během pruských vpádů byla socha zřejmě poškozena (protestanští Prusové v katolických českých zemích sochy svatých mnohdy pokládali za modloslužebnictví, a podle toho se k nim chovali), a po opravě znovu postavena. Jan František Brand(l)stein, zmíněný v textu na aversu soklu, byl v letech 1733–1758 hejtmanem panství Pardubice.⁵⁾

Text:

POST

PRAELIA BORVSSIAE

HAE C STATVA

NOVITER

RESTAVRATA

EX

SVMPTIBVS

BRANDLSTEI

NIANI.⁶⁾

5) Jan František Brandstein: Josef Sakař, Dějiny Pardubic II/2 s. 169.

6) Po / válkách pruských / tato socha / nově / opravena / nákladem / Brandlšejns / kým

Bohdaneč, socha sv. Jana Nepomuckého u silnice I/36.
Umístění a stav v roce 2009.

Bohdaneč, socha sv. Jana Nepomuckého, umístění u silnice I/36. Text na aversu soklu.
Stav v roce 2009.

9) Bohdaneč. Socha sv. Jana Nepomuckého, datovaná chronogramem, rok 1747. Soudě podle textu na aversu soklu, také tato socha je starší než tereziánsko-fredericiánské války, za nichž (domníváme se, že 1741/1742) asi byla poškozena a v roce 1747 restaurována. Zda tehdy byla vztyčena na svém místě původním, nevíme. Nynější její umístění je tudíž druhé, ne-li třetí. V prosinci roku 2001 tato socha (ve stavu těžkého poničení a zanedbání) stála jako by ponechána zkáze v nevelkém lesíku podél východního břehu Opatovického kanálu, lesík je proti bývalému mlýnu u severozápadního konce města Lázně Bohdaneč. Nedlouho poté byla socha restaurována a vztyčena na nynějším místě, na severní straně silnice I/36 na Bělou Rohovládovou proti odbočce silnice III/0361 na Neratov. Stojí tudíž blízko svého předchozího stanoviště.

Text:

IN DEI

SANCTIQVE

IOANIS HONOREM

HAEC STATVA

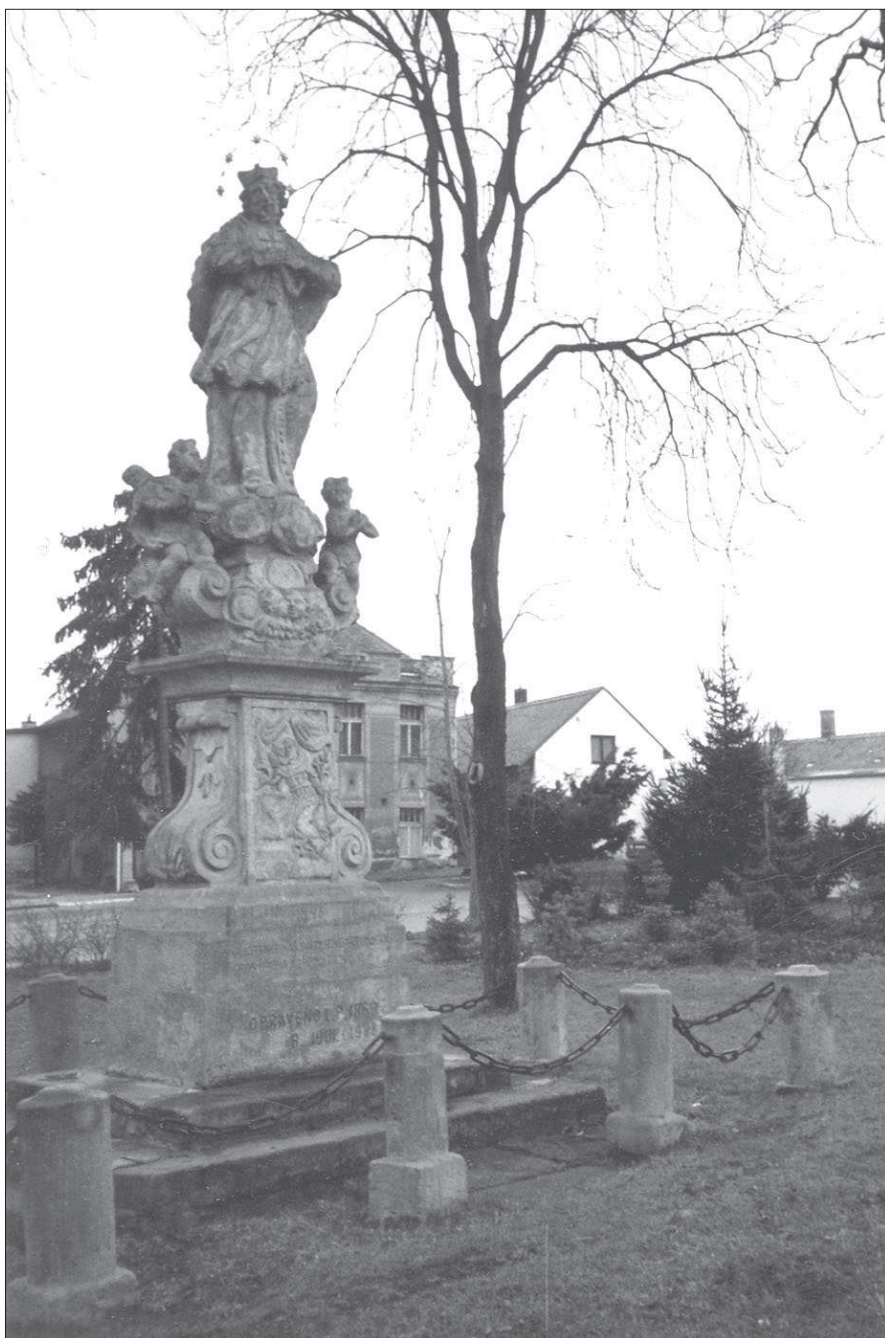
SOPITIS

INVASIONIBVS

BORVSSIAE NOVITER

RESTAVRATA⁷⁾

7) Ke cti Boha a svatého Jana / tato socha / po bezcitnostech / vpádů / Pruska nově / restaurována

Sezemice, socha sv. Jana Nepomuckého. Stav v roce 2002.

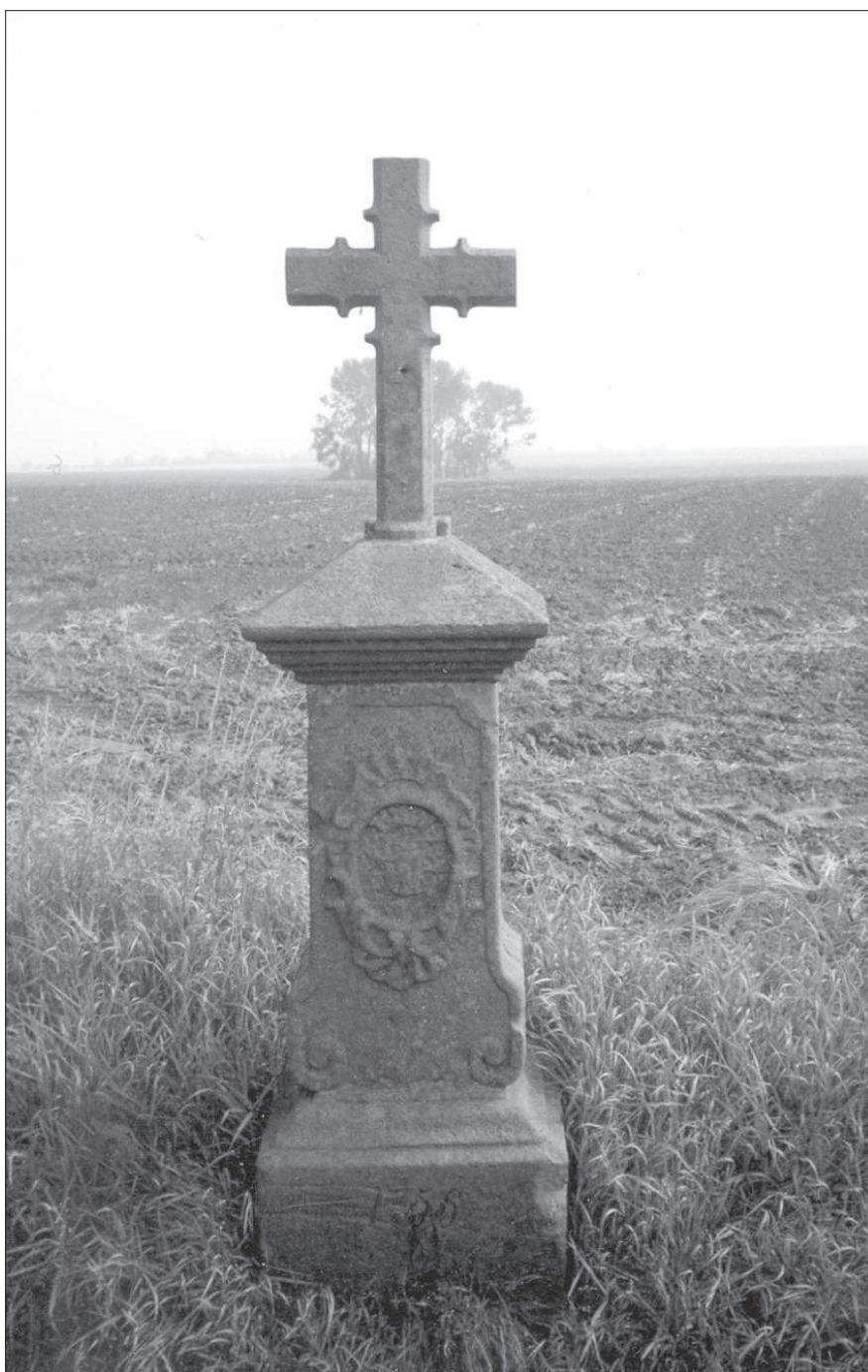

10) Sezemice. Socha sv. Jana Nepomuckého, datovaná arabsko-číslicovým letopočtem na aversu soklu, rok 1753.

Nynější umístění sochy na Husově náměstí v Sezemících může odpovídat umístění původnímu.

Text:

Socha text nemá.

Medlešice, kříž u jižního okraje obce, umístění u silnice č. I/37.
Stav v roce 1997.

11) Medlešice. Prostý kříž, datovaný zcela dole na aversu soklu arabsko-číslicovým letopočtem, rok 1756. Nahoře na aversu soklu je v kartuši značně otřelý erb rodu Vernier de Rougemont, rodu, jenž v 18. století držel statek Medlešice.

Nynější umístění kříže u jižního okraje obce za příkopem na východní straně silnice č. II/324 směr Chrudim může být původní, pokud při stavbě nové trasy silnice I/37 nebylo s křížem hnuto.

Datováním rokem 1756, to jest rokem začátku sedmileté války, jakož i umístěním u komunikace (místo loučení?), a erbem rodu Vernier (někteří jeho mužští příslušníci byli důstojníky habsburských sil), budí kříž dojem votivní příčiny vzniku.

Text:

Kříž text nemá.

Chrudim, kříž na jižním okraji města, umístění u silnice č. I/37 u přejezdu železniční trati. Stav v roce 2001.

12) Chrudim. Prostý kříž (původně snad krucifix, to jest kříž s ukřižovaným Spasitelem), datovaný arabsko-číslicovým letopočtem na aversu soklu, rok 1757. Text na aversu soklu.

Text:

Anno Domini 1757, ACF.

Kříž stojí na jižním okraji Chrudimě u přejezdu železniční tratě, a to na západní straně silnice I/37, od níž zde odbočuje silnice II/340 k Rabštejnské Lhotě. Toto umístění na rozcestí silnic může být původní, byť podiv smíšený s jistou nedůvěrou budí to, že kříž stojí téměř na okraji průkopu pro koleje zmíněné železniční tratě.

V posledních desetiletích byl kříž poškozen, posléze byl opraven; vlastní těleso kříže je zřejmě nové, kdežto sokl je původní. Popis stavu solitéry před rokem 1991 je výmluvný: „Kříž je nyní ve velmi neutěšeném prostředí a silně poškozen...“.⁸⁾ Dodejme, že místo, kde kříž stojí, mění se opět ve smetiště.

8) CHARVÁT, Jiří: *Stará Chrudim*, Chrudim, 1991, s. 46.

Ostřetín, kóta 283 m Chmelnice, kříž na údajném pohřebišti padlých
v červenci 1758. Stav v roce 1996.

13) Ostřetín. Kota 283 m Chmelnice v katastru obce Ostřetín. Samo o sobě nápadné návrší je korunováno skupinou stromů, od níž severně stojí hustá lípa, pod kterou stojí ve dřevěném oplocení kříž. Příkop, kdysi ohraničující areál, není sice již patrný, ale jinak je místo (zřejmě nedávno) vkusně upraveno. Na snímku je jeho starší podoba z února roku 1996. Podle místní živé tradice jest zde hřbitov vojáků, zabitých ve srážkách Rakušanů a Prusů za ústupu Friedricha II. z Moravy přes východní Čechy do Slezska v červenci roku 1758. Kota 283 m Chmelnice je asi jeden kilometr jihojihovýchodně od centra obce Ostřetín na návrší nad silnicí I/35. Tradice střetnutí a pohřebiště vojáků je však v krajině neuvěřitelně živá, jinak by se zde v roce 2008 nebylo bývalo mohlo odehrát položení věnce ke zmíněnému kříži, věnce s nápisem na stuze „Ke dvoustému padesátému výročí bitvy roku 1758“.⁹⁾

9) K termínu „bitva roku 1758“: Koncem první poloviny července 1758 v prostoru Vysoká u Holic, Litětiny, Horní Roveň, výšina 264 m Hořánek, Horní Ředice, Holice, Ostřetín došlo k několika střetům, šarvátkám a bitkám mezi Rakušany a Prusy, ustupujícími od Svitav ke Hradci Králové. Podrobnosti těchto šarvátek vesměs neznáme. V optice zdejších obyvatel a poté i v tradici jevíly se a jeví se tyto události jako velká polní bitva. Srv. ROSŮLEK, František K.: *Pardubicko-Holicko-Přeloučsko III*, s. 154; 207–208; 219;239;252.

Ostřetín, silnice III/32270 Ostřetín-Litětiny. Kříž, není vyloučeno, že nad hrobem či nad hroby padlých v červenci 1758.

14) Ostřetín. Silnice III/32270 Ostřetín-Litětiny. Asi 750 m od východního okraje Ostřetína odbočuje ze severní strany silnice polní cesta (je zde kóta 247 m). Téměř proti této odbočce je na jižní straně silnice ve stromoví kříž. Není datován, na aversu soklu je deska s nápisem.

TEXT:

Památka obětem
střetnutí mezi rakouskými
a pruskými vojsky
ve dnech 11. a 12. 7. 1758.
V těchto místech během sedmileté
války proběhla dvoudenní bitva,
kterou z rakouské strany vedl
generál Ernest Gideon Laudon.
Prosíme, nepoškozujte toto místo.

Kříž je asi 1200 m od vrcholu koty 283 m Chmelnice. Nápis na desce není datován, jazyk i písmo nápisu odpovídají druhé polovině dvacátého století. Domníváme se, že deska byla zasazena (snad v roce 2008) v souvislosti s výročním bojů (viz heslo Ostřetín-Chmelnice) v červenci roku 1758. Soudíme, že původně tu byl krucifix s Ukřižovaným, že v důsledku poškození nebo zmizení Ukřižovaného byl kříž otočen a opraven. Jak plinta, tak spodní a vrchní sokl jsou artefakty původní a nesou barokní volutu.

Silnice I/36 v úseku Sezemice-Holice na rozcestí u Horních Ředic, kříž na údajném pohřebišti padlých v červenci 1758. Stav v roce 2009.

15) Silnice I/36 v úseku Sezemice-Holice, před Horními Ředice.

Na jižní straně silnice krucifix, lity kříž s ukřižovaným Spasitelem na kamenném soklu, na jehož aversu a reversu je po dvou nápisech.

TEXT:

Avers: První nápis „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus, 1888“, druhý nápis „V tomto znamení zvítězí“. Revers: První nápis „Obětem 1758“, druhý nápis „Renovováno 1945“.

Podle nápisu na reversu soklu a podle místní živé tradice stojí tento kříž blízko (?) pohřebiště vojáků, zabitých v šarvátce 12. července 1758 na výšině Hořánek a v jejím širším okolí.

Písmo nápisů na aversu i na reversu soklu patří devatenáctému století, byť ve slově „zvítězí“ v nápisu „V tomto znamení zvítězí“ ductus litery „z“ silně připomíná ductus litery „z“ na některých kamenných artefaktech z doby tereziánské. Jest to snad reminiscence na nějaký starší nápis?

Orientace místa krucifixu nejlépe podle kostela sv. Václava na okraji obce Horní Ředice. Asi 250 m jihojihozápadně od tohoto kostela v pravouhlé zatáčce ústí do zmíněné silnice I/36 polní cesta vedoucí ke kotě 264 m Hořánek. Krucifix je u zatáčky silnice pod stromy u polní cesty.

Škrovád, socha sv. Jana Nepomuckého. Stav v roce 2009.

16) Škrovád. Socha sv. Jana Nepomuckého, datovaná na reversu soklu dobře čitelným arabsko-číslicovým letopočtem, rok 1759. Na dolním okraji reversu soklu je do kamene vyryt text, je špatně čitelný a místy dokonce nečitelný. Socha stojí na okraji návsi u řeky Chrudimky, což nasvědčuje původnímu umístění.

Text:

O swaty Gene Nepomu
cky CHran nas od hamBy svie
tskey I tam ...viecne ...eaiTem??

Chrudim, socha sv. Jana Nepomuckého u mostu u kostela sv. Kateřiny.
Stav roce 2002.

17) Chrudim. Socha sv. Jana Nepomuckého, datovaná na reversu soklu arabsko-číslicovým letopočtem, rok 1762; kromě tohoto letopočtu je na reversu soklu krátký text. Socha stojí u mostu přes řeku Chrudimku proti kostelu sv. Kateřiny.

Text:

EX VOTO – C H D¹⁰⁾

Na svém původním místě socha není. Na náměstí před hlavním vchodem do kostela Nanebevzetí P. Marie byl v roce 1727 zřízen barokní parapet se sochami světců. V souvislosti s puristickou úpravou kostela a prostoru náměstí byl parapet v roce 1873 rozebrán. Z jeho částí byla postavena dosud existující novoměstská kašna, na níž stojí některé sochy z onoho parapetu, ale sochy sv. Jana Nepomuckého a sv. Václava byly umístěny u kostela sv. Kateřiny. Dodejme, že socha sv. Jana Nepomuckého zde stojí na svém soklu původním, na němž je relief zobrazující sv. Floriána, kdežto protější socha sv. Václava stojí na soklu cizím. Její původní sokl zůstal na zmíněné novoměstské kašně, nese erb Rašínů z Rýzmburka (třmen) a letopočet 1727. Nynější sokl pod sochou sv. Václava (nese erb Koců z Dobrše) byl na onom barokním parapetu na náměstí pod sochou sv. Antonína Paduánského, jež byla usazena v parku u kostela sv. Michala.¹¹⁾

10) Podle slibu C H D; mezi literami H a D je znak připomínající kurentové velké „S“.

11) POCHOBRADSKÝ, Ferdinand – ADÁMEK, Jaroslav: *Stará Chrudim*, Chrudim 1932, s. 49, 52–53.

Hrochův Týnec, krucifix na jižním okraji obce. Text na reversu soklu.
Stav v roce 2009.

Hrochův Týnec, krucifix na jižním okraji obce. Text na aversu soklu.
Stav v roce 2009.

18) Hrochův Týnec. Krucifix s ukřižovaným Spasitelem, datovaný chronogramem, rok 1763. Text je jak na reversu, tak na aversu soklu. Kříž stojí na rozcestí silnic III/355 na Trojovice a III/35821 na Honbice. Kříže a sochy na rozcestích jsou u nás starodávnou záležitostí, takže není vyloučeno, že umístění krucifixu může být původní.

Text (v pořadí revers, avers):

BE^LLO F^INI^TO
PI^ETAS DO^MINI^I
PRO
HO^LOCA^VSTO
ER^IGI^T.

CON^SIL^IO
ET
IND^VSTR^IA
PAT^RIS
CON^STANT^INI
BER^{AN}N
PRO^MO^TOR^IS
P^{:G}.¹²⁾

Hrochův Týnec, krucifix na jižním okraji obce. Stav v roce 1999.

12) S koncem války / láska vladařů / kvůli zkáze ohněm / vztyčila. / Rozhodnutím a / přičiněním / důstojného pána / Konstantina Berana / mecenáše. (Starozákonního slovo holocaustum zní v češtině „oběť zápalná“. Srv. starozákonní text „atque ibi offeres eum in holocaustum...“, Genesis 22, 2; Biblia Sacra vulgatae editionis, Officium libri catholici, Romae 1955.)

Orel, místní část Tři bubny, kóta 303 m. Relikt polního opevnění z války o dědictví bavorské 1778–1779. V náletovém trnitém hustém křoví je vidět hradbu (jevící se jako hliněný val) jižní strany trojúhelníkového bastionu. Pohled ze hřbetu hradby bastionu přes hranu její vnější strany do příkopu, jenž je dodnes téměř čtyři metry hluboký.

Orel, místní část Tři bubny, kóta 303 m. Relikt polního opevnění z války o dědictví bavorské 1778–1779. V náletovém křoví lze rozeznat čelo destrukce přerušené jižní hradby trojúhelníkového bastionu.

19) Orel, místní část Tři bubny. Místní část Tři Bubny je samota na výrazném návrší (kota 303 m) na křižovatce silnic III/3583 Kočí-Orel a III/358 Chrast (silnice I/17). Výšinně vévodí ze všech stran viditelný gotický kostel sv. Jiří se hřbitovem, v sousedství je několik stavení. Podle polohy a patrocinia má kostel původ starší, pramenně je zmíněn poprvé až v listině arcibiskupa Arnošta a pražské kapituly ze 3. prosince 1349, tehdy to byl kostel farní. Obydlenou lokalitou snad mohla být zaniklá vesnice Steinmetzendorf, předpokládána Josefem V. Šimákem mezi vesnicí Kočí a kostelem sv. Jiří. Ve shora citované listině z roku 1349 se kostel (s farou) jmenuje „Caplicz“ = Kaplice.

Pomístní jméno Tři bubny je pramenně doloženo v roce 1713, patrně podle vývěsního šítu hospody, jež zde je zmíněna v roce 1777, ale její původ bude mnohem starší. Samota totiž je na křižovatce dvou silnic, z nichž silnice III/328 jest v trase prastarého spojení (knížecího hradu Chrudimě s Moravou.

Celý tehdejší areál samoty, to jest kostel, hostinec u Tří bubnů, a patrně i další stavení (fara však za třicetileté války zanikla), byl v roce 1778 pojat do budovaného polního valového opevnění s bastiony, z nichž jeden je dosud částečně dochován. Jeho torso nachází se asi 500 m jihojihozápadně od kostela sv. Jiří, je zcela skryto v náletovém porostu na západní straně silnice III/3583 vedoucí k Orli. Vznik opevnění souvisel zřejmě s pobytem Josefa II. v Chrudimi v červnu roku 1778, a s válečnými přípravami k možné válce, a to vzhledem k zájmu Josefa II. o získání bavorského dědictví. Válka s Pruskem skutečně nastala a proběhla v letech 1778–1779, ale polní pevnost u Tří bubnů do aktivního boje nepřišla.¹³⁾

13) K roku 1349: Codex diplomaticus Moraviae, č. 974, s. 676–677. PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách I*, s. 219.

K lokalitě Steinmetzendorf: Srv. ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *České dějiny I/5*, Středověká kolonisace v zemích Českých, str. 1246 a pozn. 3.

K roku 1778: ZÍTEK, Jan: Chrudim a Chrudimsko, *Chrudim 1925*, s. 68; VOREL, Milan: Polní opevnění u Tří bubnů, *Chrudimské vlastivědné listy 3/1994* č. 1, s. 16, (na základě studie Čeněk Florián, Tři bubny, Vlastivědný sborník východočeský, 1926). Fotografické a mapové zobrazení reliktu bastionu: <http://mapy.cz>, mapy Fotomapa, (Mapa) Historická 1836–1852.

PRAMENY:

- Městská kniha do které všelijaká acta gruntovní i jiné užitečné zápisky se inducirují (Bohdaneč 1714–1887), fond Městský archiv Bohdaneč, SOkrA Pardubice
- Memorabilia parochiae Daschicensis Liber alter ab Anno 1707 (Dašice 1707–1854), fond Farní úřad Dašice, SOkrA Pardubice

POMŮCKY:

- Mapa 1: 2880 Stabilní katastr 1824–1843, list Pardubice
- Mapa 1: 50 000 Železné hory, Praha 2006, 3.vydání
- Mapa 1: 50 000 Vysokomýtsko a Skutečsko, Praha 2000 2. vydání
- Mapa 1: 50 000 Hradecko a Pardubicko, Praha 1995 1. vydání
- Fotomapa, (Mapa) Historická 1836–1852 – <http://mapy.cz>

LITERATURA:

- BĚLINA, Pavel: *Kolín 18. 6. 1757*, Praha-Litomyšl 1997.
- BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *Velké dějiny zemí Koruny České (1740–1792) X*, Praha-Litomyšl 2001.
- BĚLINA, Pavel: *Generál Laudon*, Praha 1993.
- BIDLO, Jaroslav – ŠUSTA, Josef: *Dějiny nového věku od roku 1648*, Praha 1924.
- BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Sochařství baroku v Čechách*, Praha 1958.
- FISCHER, S. Fabian: *Preussens Gloria*, München Gladbach 2007.
- FUSSENAGER, Gertrud: *Maria Theresia*, München 1994.
- HLAVAČKA Milan, ALBRECHT, Karel; *Marie Terezie*, in: *Čeští králové*, Praha-Litomyšl 2008.
- CHARVÁT, Jiří: *Stará Chrudim*, Chrudim 1991.
- CHYTIL, Karel: *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Chrudimském*. Soupis památek sv. 11, Praha 1900.
- JANUSOVÁ, Jana – KÁŇA, Otakar: *Její Veličenstvo Marie Terezie*, Praha 1987.
- JANUSOVÁ, Jana: *Marie Terezie*, Praha 1991.
- KLUČINA, Petr – ROMANÁK, Andrej: *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby II*, Praha 1983.
- MAGENSCHAB, Hans: *Josef II. Revolutionär von Gottes Gnaden*, Graz, Wien, Köln 1979.
- MAUR, Eduard: *12. 5. 1743, Marie Terezie. Korunovace na usmířenou*, Praha 2003.

- MEYNERT, Hermann: *Geschichte des Kriegswesens und der Heerverfassung III*, Wien 1869.
- MILLAR, Simon: *Kolín 1757*, Praha 2007.
- OTTO, Frank: *Preussen 1701–1871*, Hamburg 2006.
- POCHE, Emanuel a kol., *Umělecké památky Čech I–IV*, Praha 1977–1982.
- POCHOBRADSKÝ, Ferdinand – ADÁMEK, Jaroslav: *Stará Chrudim*, Chrudim 1932.
- PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan – ŠMILAUER, Vladimír: *Místní jména v Čechách I–V*, Praha 1949–1960.
- PROKEŠ, Jaroslav: *Období osvícenství a reakce*. Vláda Marie Terezie, in: *Československá vlastivěda V*, Dějiny, Praha 1932.
- PROKEŠ, Jaroslav: *Habsburkové a Hohenzollerové v prvním zápase*, in: *Dějiny lidstva VI*. Bronzová skála moci státní, Praha 1939.
- RICHTER, Karel: *Třeba i železem a krví*, Praha 2007.
- ROMAŇÁK, Andrej: *Vojenství v období tereziánských a josefinských reforem*, in: *Vojenské dějiny Československa II*, Praha 1986.
- ROSŮLEK, František K.: *Pardubicko–Holicko–Přeloučsko III*, Pardubice 1909–1926.
- SAKAŘ, Josef: *Dějiny Pardubic I–V*, Pardubice 1920–1935.
- STELLNER, František: *Sedmiletá válka v Evropě*, Praha 2000.
- ŠIMÁK, J. V.: *České dějiny 1/5*, Středověká kolonisace v zemích Českých, Praha 1938.
- TARABA, Luboš: *Josef II.*, Praha 1999.
- VOREL, Milan: *Polní pevnost u Tří Bubnů*, Chrudimské vlastivědné listy 3/1994, č. 1, s. 16.
- ZÍTEK, Jan: *Chrudim a Chrudimsko*, Chrudim 1925.

NACHHALL DER KRIEGE ZWISCHEN MARIA THERESIA UND FRIEDRICH II. AUF KLEINEN KUNSTDENKMÄLEREN IM RAUM DER STÄDTE PARDUBICE UND CHRUDIM

Die Studie befasst sich (in einem relativ kleinen Gebiet in Ostböhmen) mit einigen (18+1) Objekten, die im Zusammenhang mit den Kriegen zwischen Maria Theresia und Friedrich II. in den Jahren 1740–1779 entstanden sind. Diese Objekte bestehen aus datierten Statuen des Heiligen Johannes von Nepomuk und aus Kreuzen. Manche von diesen Kunstdenkmälern tragen tschechische oder lateinische Inschriften, die in irgendeinem Zusammenhang mit den (regionalen) Kriegsereignissen sind. Nur ein einziges Objekt gehört nicht zu den Statuen und Kreuzen. Es sind geringe Überreste einer Feldbefestigung, die vor dem Bayerischen Erbfolgekrieg im Jahre 1778 nach dem Befehl Joseph II. in der Nähe von Chrudim errichtet wurde. Die Literatur hat allen diesen Objekten und ihren Inschriften bisher kein Aufsehen geschenkt.